O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TURIZMNI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI

Shukurov Xurshid Shaxobiddinovich
Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti Ilimiy tadqiqotlar bo'limi menejeri
https://doi.org/10.5281/zenodo.15269481

Annotatsiya. *maqolada muallif tomonidan nogironlarning muammolari va manfaatlariga e'tibor zamonaviy dunyoda turli davlatlarning ijtimoiy va iqtisodiy siyosatining muhim qismiga aylanganligi, ushbu tadqiqotning maqsadi inklyuziv turizm konsepsiyasini va uning infratuzilma, xizmatlar va mahsulotlarga kirishda ko'plab to'siqlarga duch keladigan nogironlar uchun potensial afzalliklarini o'rganish ekanligi yoritilgan. Inklyuziv turizm nogironlarning hayot sifatini yaxshilash, ijtimoiy-psixologik moslashuvi va reabilitatsiyasiga yordam berish izohlangan.*
Kalit so'zlar: *inklyuziv turizm, nogironlar, O'zbekiston, Buyuk Britaniya, iqtisodiy o'sish, turizmni rivojlantirish.*

Nogironlik – bu ko'p odamlar hayot yo'lida duch keladigan keng tarqalgan hodisa. Bu muayyan sog'liq sharoitlari (demans, ko'rlik, orqa miya shikastlanishi va boshqalar) va bir qator atrof-muhit va individual omillarning o'zaro ta'siridan kelib chiqadi. Hozirgi vaqtda 1,3 milliard odam yoki dunyo aholisining 16 foizi yoki dunyoda har olti kishidan biri jiddiy nogironlikdan aziyat chekayotgani tahmin qilinmoqda8. Yuqumli bo'lmagan kasalliklarning ko'payishi va aholining qarishi ular sonining ko'payishiga olib kelmoqda.

Nogironlar – bu turli xil aholi bo'lib, ularning hayotiy tajribasi va sog'lig'iga bo'lgan ehtiyoj jinsi, yoshi, jinsi, jinsiy orientatsiyasi, dini, irqi va etnik kelib chiqishi, iqtisodiy holati kabi omillarga ta'sir qiladi. Aholining qolgan qismi bilan solishtirganda, nogironlar erta vafot etadilar, sog'lig'i yomonlashadi va kundalik faoliyatda ko'proq cheklovlarga duch kelishadi. O'zbekistonda 2022-yildagi rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 845,3 ming kishi nogiron deb tan olingan, bu umumiy aholining 2,3 foizini tashkil etadi.

Nogironlarning aksariyati qishloq joylarda yashaydi. Masalan, 532 ming nafar nogironligi bo'lgan aholi qishloqlarda, 313 ming 300 nafari shaharlarda istiqomat qiladi. Shu bilan birga, eng yuqori ko'rsatkich Navoiy (3,6 foiz) va Sirdaryo (3,1 foiz) viloyatlarida, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasida (2,9 foiz) kuzatilmoqda. O'zbekistonda 142,3 ming nafar 18 yoshgacha bo'lgan nogiron bolalar va 396,7 ming nafar pensiya yoshidagi nogironlar bor. Nogiron erkaklar soni (475,8 ming) nogiron ayollar (369,5 ming) sonidan ko'p. Mamlakatda nogironlikning tarqalishi yosh bilan chambarchas bog'liq: 60 va undan katta yoshdagi odamlarning 54 foizi nogironlikning qaysidir shakliga ega.

Nogironligi bo'lgan odamlar sport va jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish imkoniyati cheklangan odamlarga qaraganda kamroq. 2019-yilda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, nogironlarning atigi 5,7 foizi sport va jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadi, nogironlar esa 11 foizga teng Inklyuziv turizmni tashkil etish tajribasi va uning turli jihatlari rus tadqiqotchilarining ishlarida muntazam ravishda ko'rib chiqiladi. "Inklyuziv turizm" tushunchasining ta'rifi va inklyuziv turizm tizimiga kiritilgan tipologiyalar Ivanov, Talyzov, Abramov ishlarida taqdim

etilgan bo'lib, ular inklyuziv turizmni turistik infratuzilmaning harakatlanishi cheklangan tashrif buyuruvchilarning turli ehtiyojlariga moslashuvchanligi sifatida tushunadilar.

Inklyuziv turizmni rivojlantirishning huquqiy jihatlari Upornikova, Zavyalova, Kozlova tomonidan ko'rib chiqilgan bo'lib, ular to'siqsiz muhitni yaratishda hisobga olinishi kerak bo'lgan asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ko'rsatadilar.

Trubilin, Nikitina, Andreyko, Osmanov tomonidan ushbu turdagi turizmni va "Mavjud muhit" umumrossiya dasturini rivojlantirish istiqbollari va imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Yakimenko va Ruseva ushbu turizm sektorida xizmatlarni boshqarish jarayoniga tizimli yondashuvning yo'qligi bilan bog'liq cheklovchi omillarni ko'rib chiqadilar va ushbu yo'nalishda kadrlar tayyorlash zarurligini ta'kidlaydilar.

Ushbu sohani rivojlantirishning ayrim jihatlari, xususan, inklyuziv dam oluvchilar uchun joylashtirish vositalariga qo'yiladigan talablar, Xanbabaeva, Dayitov, Plotnikova, Maksimova ishlarida ko'rib chiqilgan. Plotnikova va Maksimov qishloq joylardagi joylashtirish vositalariga harakatlanishi cheklangan dam oluvchilar uchun qulay sharoitlarni ta'minlash talablarini aniqlaydilar. Kalashnikov mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlar va iste'mol qadriyatlarini baholash asosida mavjud joylashtirish vositalarida universal interyerlarni yaratishni taklif etadi. E.A.Kudryavtseva nogironligi bo'lgan shaxslar uchun turistik xizmatlarni ishlab chiqish va taqdim etishning o'ziga xos jihatlarini ajratib ko'rsatadi.

Dam oluvchilarning cheklovlarsiz, begonalarning yordamisiz, teng sharoitlarda, o'z qadr-qimmatini saqlab qolgan holda turistik xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash dolzarb ekanligi qayd etiladi. Shu bilan birga, ko'plab nogironligi bo'lgan odamlar tashabbus, qiyinchiliklarni yengish, harakat va hissiy sarflanishni talab qiladigan tadbirlarda ishtirok etishdan bosh tortadilar.

Turistik obyektlarning mavjudligi muammosi yagona emas. Odamlar chipta bron qilish bosqichida ham qiyinchiliklarga duch keladilar, xususan, ko'rish qobiliyati cheklangan shaxslar internet-resurslarning mavjudligi bo'yicha GOST standartining yo'qligi sababli. Shuningdek, sug'urta bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjud: barcha kompaniyalar sayohatchilarning surunkali kasalliklarini qoplashga tayyor emas.

Shu munosabat bilan, turistik marshrutlarning tashkilotchilari ushbu to'siqlarni bartaraf etishga va turistik obyektlarni barcha odamlarning turli ehtiyojlariga moslashtirib, optimal faoliyat muhitini yaratishga yordam berish vazifasini bajarishlari kerak.

Buyuk Britaniyada nogironlik darajasi aholi sonining 20 foizi nogironligini bildiradi. 2013-yilda nogironligi bor odamlar ishtirok etgan guruhlar tomonidan sayohatlarga 12,4 milliard funt sarflangan bo'lib, bu o'sha yili kunlik va tunlik sayohatlarga sarflangan umumiy xarajatlarning 20 foizini tashkil qilgan. Nogironligi bor odamlar tomonidan amalga oshiriladigan kunlik va tunlik sayohatlar Buyuk Britaniyada so'nggi yillarda 20 foizga o'sgan, kengroq turizm bozoridagi o'sish esa 11 foizni tashkil qilgan.

Yevropada 140 millionga yaqin odamda turli xil ehtiyojlar mavjud. Ularning qariyb 40 foizi nogironligi bor odamlar, qolganlari esa 65 yosh va undan katta yoshdagi keksa odamlar.

Ushbu guruh tomonidan har yili 783 million sayohat amalga oshirilgan. Ushbu o'sish Yevropa bo'ylab 500 milliard dollardan ortiq to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy foyda va 1 trillion dollarlik bilvosita foyda keltirishi taxmin qilingan.

Qo'shma Shtatlarda taxminan 54 million odamda nogironlikning biron bir shakli mavjud. Ularning jami sarflash qobiliyati 1 trillion dollardan oshadi, shundan taxminan 20 foizi ($220

milliard) ixtiyoriy daromaddir. AQShdagi turizm xarajatlarining qariyb 16,5 foizi nogironligi bor odamlar tomonidan amalga oshiriladi.

Sog'liqni saqlashdagi tengsizliklar nogironlar boshdan kechiradigan tengsiz sharoitlardan kelib chiqadi. Bunga quyidagi omillar ta'sir o'tkazadi:

Strukturaviy omillar. Nogironligi bo'lgan odamlar o'zlarining nogironligi sababli noto'g'ri qarashlarga duch kelishadi va hayotning barcha sohalarida ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'sir qiladigan stigma va kamsitishlarga duchor bo'lishadi. Qonunlar va siyosatlar bunday odamlarni o'z qarorlarini qabul qilish huquqidan mahrum qilishi va sog'liqni saqlash sohasida bir qator zararli amaliyotlarni, jumladan, majburiy sterilizatsiya, majburiy kasalxonaga yotqizish va davolanishni, hattoki institutsionalizatsiyani ham amalga oshirishi mumkin.

Salomatlikning ijtimoiy determinantlari. Qashshoqlik, ta'lim va bandlikning yetishmasligi, og'ir turmush sharoitlari kabi omillar nogironlarning sog'lig'ining yomonlashishi va ularning sog'lig'iga bo'lgan ehtiyojini e'tiborsiz qoldirish xavfini oshiradi. Rasmiy ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari bilan qamrab olinmagan nogironlar faqat o'z oila a'zolarining ko'magida tibbiy yordam olishlari va ijtimoiy hayotda ishtirok etishlari mumkin, bu nafaqat nogironlarning o'zlari, balki ularga g'amxo'rlik qiluvchilar (ularning aksariyati ayollar va qizlar).

Xavf omillari. Nogironligi bo'lgan odamlar chekish, noto'g'ri ovqatlanish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish va jismoniy harakatsizlik kabi yuqumli bo'lmagan kasalliklar xavfi omillariga ko'proq duchor bo'lishadi. Bu, asosan, ular ko'pincha sog'liqni saqlash choralari bilan qamrab olinmaganligi bilan bog'liq.

Sog'liqni saqlash tizimi. Nogironlar barcha turdagi tibbiy yordam olishda cheklovlarga duch kelishadi. Shunday qilib, tibbiyot xodimlari tomonidan bilim yetishmasligi, salbiy munosabat va kamsituvchi munosabat; tibbiyot muassasalariga to'siqsiz kirish va ma'lumot olishning mumkin emasligi; nogironlik to'g'risida xabardorlikning yo'qligi va tegishli ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish mexanizmlarining yetishmasligi – bularning barchasi ushbu aholi uchun sog'liqni saqlash imkoniyatlaridagi tengsizlikka olib keladi. Jismoniy nogironlik Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan insonning sezilarli darajada buzilishi yoki funksiyalarini yo'qotishi yoki yo'qolishi bilan tavsiflangan holat sifatida tavsiflanadi.

Xulosa qilganda, ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm yetakchilari maxsus ehtiyojga ega bo'lgan odamlarning xatti-harakatlaridagi farqlarni hisobga olishlari kerak. Natijada, ular ushbu ehtiyojlarni qondirish strategiyalarini ishlab chiqish va ular uchun turistik yo'nalishlarni moslashtirishlari kerak bo'lishi mumkin.

Nazariy nuqtai nazardan, turistik yo'nalishlarning qulayligi muhimligini hisobga olsak, maxsus ehtiyojga ega bo'lgan kishilarga asoslangan keyingi tadqiqotlar xulq-atvordagi bu farqlarni hisobga olishi kerak. Bunda ular shaxsiylashtirilgan mahsulot va xizmatlarni yaratish, shuningdek ushbu potensial bozorni yodda tutgan holda turistik yo'nalishlarni boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Иванов В.Д., Талызов С.Н., Абрамов Л.В. (2018) Инклюзивный туризм: туризм для людей с ограниченными возможностями // Развитие науки и образования в современном мире. №2. С. 110-116.

2. Калашников А.В. (2018) Оценка потенциальных возможностей инклюзивного туризма // Open innovation: Сб. ст. V Междунар. науч.-практ. конф. Пенза: Наука и Просвещение, С. 125-127.
3. Межова Л.А., Летин А.Л., Луговская Л.А. (2015) Теория и практика организации инклюзивного туризма в России и за рубежом // Современные проблемы науки и образования. №1. С. 34-38.
4. Плотникова В.С., Максимов М.И. (2022) Требования к инклюзивному туризму в загородных средствах размещения // Туризм и гостеприимство. №1. С. 36-43.